

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՀԻՆ, ԲԵՅՑ ՄԻՅՑ ՆՈՐ ԵՒ ԶԸ ԼՈՒԹՈՒՆԺ ԽՆԳՐԻ ԸՌԹԻՒ

Արարատի յունկարի համարում *ս. Սինոդի* հրամանով մենք տպագրեցինք քահանայացուների ընտրութեան և պատրաստութեան կանոնների ծրագիրը, որի օրինակներն ուղարկուած են ամենայն տեղ և առաջարկուած, որ փոխանորդներն և առաջնորդները ժողովներ կազմեն հոգեւորական և աշխարհական ձեռնհաս անձերից, քննեն այդ ծրագիրը, — գրաւոր կարծիք յայտնեն նրա մասին և երեք ամսուայ ընթացքում իրենց վերջնական եզրակացութիւնն ուղարկեն Սինոդ: Նոր ծրագիրը նախ որոշում է, որ իւրաքանչիւր համայնք կարող է սեպհական քահանայ ունենալ. (յօդ. 1), ապա ցոյց է տալիս, թէ ինչ դէպքերում կարող է յարուցուիլ երկրորդ քահանայի խնդիրը. (յօդ. 2): Այնուհետեւ ծրագիրը սահմանում է ընտրութիւնների ձևական մասը, գործառնութեանց ժամանակամիջոցը, հասոյթների որոշումը, հարկաւոր վկայականները, ստորագրութիւնը և այլն. (յօդ. 3—15): Ապա որոշում է, որ 300 տնից պակաս ծուխ ունեցող համայնքի քահանայացուն զօնէ երկդասեան ծխական դպրոցը պէժ է աւարսած լինի կամ միջնակարգ դպրոցի երկրորդ դասարանի աւարսման վկայականը պէժ է ունենայ եւ պէտք է լրացուցիչ քննութիւն տայ. ա) կրօնագիտութիւնից, — եկեղեցւոյ խորհուրդները, աստուածաշտուութեան կարգը. բ) տօնացոյցի գործածութիւնը. գ) Հայոց եկեղեցական պատմութիւնից մանրամասն մինչև Ե. դարը. դ) երգեցողութիւնից, շարականների և տաղերի անսխալ երգելը համաձայն հնի կամ ձայնագրեալ շարականի: Ծանօթութեան մէջ ասուած է,

որ երրորդ դասարանի վկայական ունեցողներին նոյնպէս պահանջուած է լրացուցիչ քննութիւն:

Աւաններում և փոքր քաղաքներում, որոնք ունեն 300 տնից աւելի, քահանայացուն պէտք է ունենայ առ նուազն թեմական դպրոցի չորրորդ դասարանի աւարտման վկայական, առանց լրացուցիչ քննութեան: Նահանգական և գաւառական մեծ քաղաքներում քահանայացուները պարտաւոր են ունենալ առ նուազն թեմական դպրոցի աւարտման վկայական և նմանապէս չեն ենթարկուած լրացուցիչ քննութեան (յօդ. 17 և 18): Մնացած ութը յօդուածները որոշում են ընծայացուների հասակը և քննութեան տեղն ու քննողների կազմը:

Սհա այս է քահանայական բարդ, հին, բայց միշտ նոր և չըլուծուած խնդիրը լուծելու ծրագրած միջոցը: Ով որ յիշում է մեր լրագրական թեր և դէմ բանակուիւր այս խնդրի մասին դեռ հանգուցեալ Գէորգ կաթողիկոսի օրերից և ապա 1893 թուից սկսած, որ յիշում է մեր մամուլի մէջ երեան եկած յօդուածների շարքը, նա մոռացած չի լինիլ, որ առաջ եկաւ երկու խումբ, մինը պնդում էր, որ կրթուած քահանան գիւղացուն չի կաշիր, միւս կողմը պահանջում էր որոշ ցէնդ, բայց կար մի երրորդ խումբն ևս, որը յայտնի միտումներով և նպատակներով պնդում էր, որ ձեռնադրութեամբ բաշխած և ընծայացուի վրայ իջած շնորհը կը լրացնի պակասը և ուրեմն ցէնդի ետեից շատ ընկնելու կարիք չկայ: Պրանից յետոյ նորից ծագեց այդ հարցը լրագրութեան մէջ և պատասխան տրուեց, որ կրթուած մարդն աւելի լաւ է քահանայ չը դառնայ: Այդ բանակուից յետոյ անցաւ տասը—տասներկու տարի, ունեցանք և ցէնդաւորներ և տգէտ քահանաներ, երկու խումբն էլ շնորհաբաշխեալ, բայց այսօր էլ նոյնն ենք լսում — քահանայ չկայ, քահանայ չունենք և չունենք ոչ միայն գիւղերում, այլ և Թիֆլիզում: (տես Հ. Առաքելեանի նամակը «Մշակ»ում հաւաքարում ապաստանեալ գաղթականների մասին յունվ. 27-ից):

Շարժում է ամբողջ Ռուսաստանը, արդէն մամուլի մէջ քննւում են եկեղեցու և ժողովրդի կարիքները, քահանաների խմբերը հանդէս են գալիս որոշ պահանջներով, դրւում են բաղմամբիւ խնդիրներ, օրէցօր աճում է ժողովրդի հետաքրքրութիւնը դէպի եկեղեցու լուռ և պակասաւոր կողմերը, ասում ենք այն, թէ և դեռ բիւրօ կրատիայի ճիրանների մէջ, բայց մարդիկ խօսում ու գրում են, ապրում և այդ նոյն ժամանակամիջոցում, մեր սև բաղմատանջ օրերին, բիւրաւոր կարիքների ու ցաւերի ժամանակ հոգեւորականութեան կողմից մամուլի մէջ հարց է տրւում թատրոն յաճախելու մասին միայն և մի քանի յօդուածներ էլ լոյս են տեսնում Թիֆլիզի Կոնսիստորի ծառայողների և այդ Կոնսիստորիայի արժանապատիւ անդամի բանակոտւի մասին։ Ճիշտ այնպիսի տպաւորութիւն է ստացւում, որ կարծես թէ իրօք քահանաներ, հոգեւորականներ չունենք։ Բայց չէ՞ որ վերջին քսան, երեսուն տարիների ընթացքում մենք ունեցանք և դիպլոմաւոր և ցէնզաւոր և անցէնզ շնորհաբաշխեալ հոգեւորականներ։ Ո՞ւր են նոքա, ո՞ւր է նրանց գործի ու քարոզի ջերմացնող հուրը, ինչո՞ւ կատարուած փոփոխութիւնն աչքի չընկաւ ոչ մի տեղ և մենք տեսանք, որ ոչ թէ միայն գիւղացուն չի կաշիր գիտուն քահանան և այն մտքով, որ նա միշտ փախուստ է տալիս գիւղից, այլ և քաղաքի ժողովրդին ու եկեղեցուն չի կաշիր նա, այն, չի կաշիր բացի իւր անձից և անձնական հաշիւներից։ Ինչո՞ւ վաթսունական և եօթանասնական թուականների դպրանոցաւարտներ կաշում էին գիւղացիներին և քաղաքացիներին, ինչո՞ւ նրանք անուանի էին և ճրագ եկեղեցու, իսկ ութսունական և իննսունական թուականների ցէնզաւորներն ու դիպլոմաւորները մի միայն դէպի անձնականն են տաշում շատ հազուադէպ բացառութեամբ և աչքի են ընկնում մի միայն մեծամեծ պահանջներով, քան՝ մեծամեծ — ոչ, գէթ փոքրիկ նկատելի գործերով։ Կարծում եմ, որ այստեղ տգիտութիւնը կամ ցէնզը չէ պատճառը։ Ո՛չ, ընդհանրապէս ես կը պնդեմ, որ ցէնզն է պատճառը աւելի մեծ

ազահուլթեան, պահանջների, շատ անգամ նոյն իսկ յանցանքների մեծութեան: Եւ միթէ տգէտ բանւորը, քաղցած մշակը կարող է այնքան և այնպէս դողանալ, ինչքան և ինչպէս որ դողանում է ցէնզաւոր բիւրօկրատը, պաշտօնեան, ճարտարապետը, դրամատէրը: Միթէ տգէտն այնպէս ճարպիկ կարող է վարագուրել իւր յանցանքը, ինչպէս այդ անում է կրթուածը, դիպլոմաւորը և տգէտներին ո՞վ կը տայ այնպիսի պաշտօններ, որ նրանք դանակով միշտ դմակի մօտ կանգնած լինին:

Ընթերցող, չը կարծէք թէ վերեւ առաջ բերած տողերով ես կամենում եմ խուճկ ծխել տգիտութեան, պնդել, որ ոչ մի ցէնդ պէտք չէ: Քաւ լիցի: Այո, ես բարձր եմ դասում գիւղական աշխատանքով պարապող, — երկրագործութեամբ ապրող և մի միայն ժամ ասող ու ծէսեր կատարող քահանային քաղաքի ցէնզաւոր, եսական, դարձեալ սոսկ ծիսակատար և անկրօն կրօնուսոյց քահանաներից: Բայց այդ չէ եկեղեցու կարիքը, այդ չէ Աւետարանի պահանջը և մեռած ժամակարգութիւնն ու ծիսակատարութիւնն չէ քրիստոնէական վարդապետութիւնը:

Բայց մենք եթէ վերցնելու լինենք որոշ ժամանակաշրջանների, եթէ վերցնելու լինենք որոշ շրջանում ապրող մարդկանց, մեզ համար նոր կը պարզուի խնդրի դաղանի կողմը:

Ռուսաստանում, օրինակ, մինչև յիսուճական թուականները նոյնպէս կային միջնակարգ և բարձրագոյն դպրոցներ. կային ուսուցիչներ, ծրագիր, ցէնդ և այլն, բայց այդ դպրոցներն արտադրում էին մի միայն պաշտօնեաներ, նիկողայոսեան ըէժիմի մարդիկ, որոնց փոքր ինչ սթափեցնելու համար հարկաւոր եղաւ Սեաստօպօլի ուժգին հարուածը և քսան միլիօն սարուկ ժողովրդի շարժումը, որպէս զի զգային և հասկանային իրենց անցած ճանապարհների սխալները և հէնց իրենց շահերի տեսակէտից դուրս գային մեռելային դրութիւնից: Դրանից յետոյ փոխուեցին հանգամանքները, փոխուեց դպրոցը և դպրոցական կեանքը և Ռուսաստանը այնպիսի սերունդ-

ունեցաւ, որ պարծանք բերեց նրան և վերակազմեց ամբողջ երկրի կեանքն ու գործունէութիւնը։ Այդ սերունդն էլ էր ցէնզաւոր, նա էլ էր միջնակարգ և բարձրագոյն դպրոցներէ, բայց իւր գրչով ու գործով, իւր կեանքով և կենցաղավարութեամբ բոլորովին տարբեր նախկին չինովնիկներէ և եսական բիւրօկրատներէ։ Այո, այդ սերունդը հերոսաբար արհամարհում էր մեծամեծ տիտղոսներ և պաշտօններ, արհամարհում էր ամսի քսանի չաղ ռոճիկը, արհամարհում էր փափկակենցաղ կօմֆորտով յարմարութիւններով լի կեանքը, հանդէս էր դալիս իւր ճշմարտութեան և արդարութեան քարոզով, մերկացնում եսական մեծամեծների արարքները և թէև գիտէր թշնամու ոյժի մեծութիւնը, բայց չէր սարսափում, որովհետեւ միշտ անբաժան էր ճշմարտութեան խաչից։ Այո, նա առաւել բարւոք էր համարում մեռնել բանտէրում և Սիբիրիոյ խորքերում, քան խղճի հետ (կօմպրօմետի) պայմանադրութեան մտնել։ Այո, նրանցից շատերը մեռան աքսորավայրերում, շատերը վաղաժամ գերեզման մտան, սակայն նրանց անուններով և գործունէութեան նկարագրով կլցուեն դպրոցական դասագրքերը և նրանց օրինակներով կը կրթուի Ռուսաստանի ապագայ սերունդը։

Այդ գործիչների շրջանից յետոյ եկան ութսունական թուականներն իրենց սերնդով, որին պատկանում են Ռուսիան յետ մոլոդ բոլոր հերոսները։ Այդ սերնդին էին պատկանում այն թէ աշխարհական և թէ հոգեւորական անձինք, որոնք պատրաստեցին Ռուսաստանի մեծ տրագէդիան Մանջուրիայի դաշտերում և տանը և որոնց մէջ չը գտնուեց մինը, որ ջերմացնէր սրտերը, հիպնօզացնէր, մագնիսացնէր մարդկանց և քարշ տար նրանց դէպի գործ, դէպի հերոսութիւն։ Դեռ աւելին կասենք. նրանցից շատ շատերը ուղղակի բացասական գիրք ունեցան և այդպէս երեւան եկան կեանքի ասպարիզում։ Այո, Պլէվէն, Բօգոլէպովը, Բօբրիկովը, Սիպիազինը, Աբազան, Բեզօբրազովը, Գալիցինը, ս. Գերմոգէնը և ս. Վլադիմիրը ուրիշ շատ շատերի հետ, այդ բոլոր ցէնզաւոր և դիպլո-

մաւոր մարդիկ հանդէս եկան որպէս բացասական ոյժեր, որպէս Ռուսաստանի տրագէդիան պատրաստողներ և ցայսօր էլ չի վերջացել Հեռաւոր Արեւելքում սկսած և մինչև Բալտեան և Սև ծովի ափերին հրհրող կարմիր քրքիջը, արիւնն ու բոցերը:

Ինչո՞ւմն է այս երևոյթների պատճառը, որտեղից են ծագումն առնում նրանք:

Մեր կարծիքով այդ երևոյթների ազբիւրն է դպրոցն ու կեանքը: Դպրոցը մարդկութեան անցած կեանքի և բնութեան ու նրա երևոյթների ուսումնասիրութեան վայրն է և այդ պէտք է տայ նա ուսանող սաներին՝ որպիսի ընդարձակութեամբ միայն կարող է, առանց կեղծիքի և առանց կողմնակի հաշիւների: Ուրքան ազատ է բնութիւնը, նոյնքան ազատ պէտք է լինի դպրոցը և բնական — կենսալի նրա ծրագիրը: Դպրոցի դասընթացը, նրա ծրագիրը ոչ թէ մեծագոյն և աննպատակ առարկաներով պէտք է խճողած լինին, առարկաներով, որոնք մարդուս կեանքի ու հոգեկան ծալաւի հետ ոչ մի առնչութիւն չունին, այլ պէտք է զբաղուի բնութեան, մարդուս կեանքի և նրա հոգու պահանջների ուսումնասիրութեամբ, իսկ այդ հոգեկան պահանջներին իրական հոգի վրայ բաւարարութիւն տուող գիրքն է Աւետարանը:

Այդ դեռ բաւական չէ: Դպրոցական դասընթացն աւարտելուց յետոյ աւարտողի առաջ ոչ թէ հոգին ու առանդ միայնող ծիսի պահանջը պէտք է դնել միայն — բիրտօրատիական շաբլոնի ու դիւանատան նման և բաւականանալ այդ երկրի ու երկնքի հետ առնչութիւն չունեցող ձեւականութեամբ, այլ մարդկանց պէտք է մկրտել Աւետարանի սիրոյ և հաւասարութեան հրով պէտք է դործ պահանջել նրանցից հաւատոյ ծիսականի հետ միասին և հասկացնել, որ առանց ընդհանուր մարդկութեան համար երկրային դրախտը մարմնացնելուն ձգտելու, փակ է երկնայինի ճանապարհը և երբէք չի կարելի հասնել նրան: Փրկիչը իւր կարճատև քարոզութեան միջոցին կուպիտ ու տղէտ ձկնորսներին ցոյց էր տալիս կեանքի

անարդար կազմակերպութիւնը, դատապարտում էր ձեռնարկները, ուսուցանում էր արդարութիւնը և վարժեցնում հաւասարութեան, և նրա աշակերտները մկրտուեցան հրով և բացի մէկից, չը գտնուեց նրանց մէջ դաւաճան ոչ մէկը, նրանք մեռան իրենց ուսած կեանքի և գաղափարի համար:

Որպէս զի գիտուն քահանան գիւղին կպչի, որպէս զի գիւղացիներին երկդասեան, աւանների բնակիչներին չորս դասաւանեան և քաղաքացիներին վեց դասարանեան դասընթացն աւարտած չըկպչող ծիսակատարներ չ'ուղարկենք, որոնք բացի անձնական հաշիւներից ու կոմֆորտի ծարաւից ոչինչ չը տուին ցայսօր ու չ'արտայայտեցին, պէտք է դպրոցն ու կեանքը ազատել ձեականից, կեղծիքից, փշրել նրանց բիւրօկրատական կաշկանդող շղթաները և մարդկանց պատրաստել ճշմարտին և արդարութեան ծառայելու սխրագործութեան և ոչ թէ միայն ծիսակատար արհեստաւորութեան և եսի համար:

Մենք մեր դպրոցների ծրագիրը գիտենք. մեր առաջն է նրանց պտուղը և Սինօգի ներկայ պահանջը՝—աւսուած-պաշտօնեան կարգը, եկեղեցու խորհուրդները, տոնացոյցի գործածութիւնը, շարականներ եւ տաղեր անսխալ երգելը. մի խօսքով մի միայն ծէս և արհեստ, որը ոչ կատարողին կարող է բաւարարութիւն տալ և ոչ կատարել տուողին: Ներքեւից, դպրոցի նստարանների վրայ շարուած փոքրիկների խորհող գլխներից ծնած և մշակած պահանջների շարքը մեր առաջն է, իսկ կեանքը մեր թշուառ կեանքը, պահանջների ծով է և այդ թշուառութեան ծովում մարդկանց, Աւետարանի աշակերտների սով: Համարձակ ձեռք զարկենք և աներկիւղ զտենք ու մաքրենք այն հնօցը, որը պէտք է ջերմացնի և զտի Աւետարանի արդարութեան և հաւասարութեան սպասաւորներին, սխրագործութեան պատրաստի նրանց և ոչ թէ բիւրօկրատ արհեստաւորութեան ու պաշտօնէութեան,

Դէպի գործ ուրեմն:

Ե. Յ. Վ. Մ.